

Januskop

‘God is dood, maar de mens kampt nog steeds met zijn schaduw,’ schreef Nietzsche een goeie eeuw terug. In islamstaten zoals Iran lijkt Allah nochtans in blakende gezondheid. Hoe zwaar weegt Zijn goddelijke schaduw vandaag? Brecht De Smet, auteur van een lijvige scriptie over Iran, licht toe.

TEKST EN FOTO: BERT BOONEN & DOMINICK ROMBOUTS

In tijden van Belgisch terreuralarm, brandende Franse *banlieues*, instortende WTC-torens, Deense cartoonrellen en provocaties via de Iraanse president **Mahmoud Ahmadinejad** lijkt het imago van de islam onherstelbare deuken op te lopen. Steeds meer schijnt de gelijkstelling van islam met archaïsme, fundamentalisme en terrorisme een evidentie. De islamofobe vermanende vingertjes en gefronste wenkbrauwen halen hun gram via radicaal zwart-wit denken.

Volgens deskundige **Brecht De Smet** blijven het te gemakkelijke denkpijpen om negatieve islam-associaties door te rekenen aan islamstaten zoals Iran. Daarom pleit hij voor nuance, dat doet hij via de ideeën van de Iraanse intellectueel **Ali Shariati** (1933-1977). In zijn scriptie van het vorige academiejaar vraagt De Smet zich onder meer af of de islam in samenlevingen zoals de Iraanse kan aangewend worden om protestbewegingen tegen het regime te voeden. Of nog; bestaat er een gulden middenweg voor islamitische republieken zoals Iran? Kan de islam een middel zijn

tot democratisering? Er is geen eenduidig antwoord. De metafoor van de Januskop – naar de Romeinse God **Janus**, man met twee gezichten – lijkt Iran op het lijf geschreven. Iran: tussen radicaliteit en emancipatie.

‘Iran heeft een
gespleten
persoonlijkheid.’

AHMADINEJAD EN CO

Je scriptie tracht de complexiteit van de Iraanse samenleving bloot te leggen, hoe verklaar je de clichébeelden die leven bij veel mensen?

Brecht De Smet: “Als president Ahmadinejad aan een Amerikaanse universiteit gaat beweren dat er in zijn land geen homo’s zijn, is het logisch dat er bij veel mensen een ultraconservatief beeld ontstaat. Ik ontken dat niet: natuurlijk bestaan er radicale strekkingen binnen Iran, maar het land heeft een gespleten persoonlijkheid. Het hedendaagse Iran is een product van de Iraanse

revolutie (1978 tot 1979, *nvdr.*) en vormt een ‘islamitische republiek’. Dat is op zich al een paradoxale beschrijving: terwijl ‘republiek’ modern aanvoelt, klinkt ‘islamitisch’ traditioneel en conservatief. Het stond niet vooraf vast dat er uit de Iraanse revolutie een islamitisch regime zou vloeien. Integendeel, tijdens de revolutie werden er verschillende strekkingen vertegenwoordigd, tot het marxisme toe. Die verschillende strekkingen leven ook vandaag nog.”

Het Iraanse volk schaart zich dus niet zonder meer achter de karikaturale uitspraken van president Ahmadinejad?

“Ahmadinejad is als president verkozen, maar zijn overwinning kwam er deels op basis van een ‘sociale retoriek’, (*nadrukkelijk*) niet louter door conservatieve standpunten. Dat sociale luik blijkt vandaag boerenbedrog te zijn want stakingen worden de kop in gedrukt. Ik geloof dat de standpunten die Iran inneemt tegen het Westen en tegen Israël een soort compensatie vormen; men wil het volk zoet houden met

een anti-imperialistisch buitenlandse discours. De strategie van het Iraanse regime is vergelijkbaar met die van de Amerikanen: ze leiden het volk af van de interne problemen via het opbouwen van een vijandbeeld. Ook Westerse wetenschappers doen mee aan overhaaste generaliseringen.

Samuel Huntington (Amerikaans politicoloog, *nvdr.*) verdedigt met zijn *clash of civilizations theory* de absolute onverenigbaarheid van onze Westerse denkbeelden over secularisering en democratie met de islam. Dat is droomvoer voor fundamentalisten, ook zij willen de kloof met het Westen zo breed mogelijk maken”

Bestaat er geen tendens naar radicalisering in moslimlanden?

“Nee, integendeel. Iedereen heeft de mond vol over islamfundamentalisme, maar de meeste islamitische bewegingen proberen zich juist te integreren in het democratisch bestel. Dat geldt voor de AK-partij in Turkije, de PJD (*Parti de la Justice et du développement, nvdr.*) in Marokko en zelfs voor de Egyptische Moslimbroederschap. Via een parlementaire weg willen ze de eigen programmapunten doordrukken. Het gaat om bewegingen die het ‘islamisme’ huldigen: ze gebruiken de islam voor politieke doeleinden. Het bestaan van dergelijke bewegingen toont aan hoe rekbaar het begrip ‘islam’ is. De creatie van een ongenueanceerd beeld is te gemakkelijk. Ik vind dat **Jan Leyers** in *De weg naar Mekka* enkel bevestigde wat iedereen al wist. (*denkt*) Ook de media hebben een verantwoordelijkheid: niets ver-

‘De kunst is om een moslimidentiteit te combineren met emancipatie.’

koopt beter dan terrorisme en buitensporig geweld, iets in de juiste context plaatsen vergt inspanning.”

SHARIATI'S GULDEN MIDDENWEG

Die vraag naar een juiste context brengt ons bij Ali Shariati, de Iraanse intellectueel en de referentiepersoon in je scriptie. Kan je zijn ideeën eens verduidelijken?

“Shariati richt zich zowel tegen het Westerse denken als tegen het conservatieve islamdenken. Hij probeert een soort middenpositie in te nemen. Omdat hij in Parijs studeerde, heeft Shariati affiniteiten met de Westerse denkwijze. Hij nam de ideeën van Westerse denkers niet klakkeloos over, maar stelde dat ze alleen via de islam

toegepast kunnen worden in Iran. Shariati wilde een mengvorm maken van marxisme en islam: een klasse-loze islamitische maatschappij.”

Hoe wettigt hij de klassenstrijd?

Via de Koran baseert hij zich op een ‘historische utopie’. Hier ligt een essentieel verschil tussen het marxisme en Shariati’s ideologie. Volgens het marxisme liggen in de elementen van de huidige maatschappij de zaden voor een toekomstige klasse-loze maatschappij. Shariati gaat er van uit dat die klasse-loze

samenleving geen vaag toekomstbeeld is, maar een historische werkelijkheid. Shariati bestempelt de moslimgemeenschap tijdens het bestuur van de Profeet in Medina (6de en 7de eeuw na Chr., *nvdr.*) als de ideale maatschappij.”

Shariati was in de jaren '70 niet alleen innovatief via zijn marxistische sympathieën, hij waarschuwde ook voor misinterpretaties van teksten uit de Koran.

“Shariati zegt dat er binnen de islam dikwijls verkeerde interpretaties worden gegeven aan abstracte principes. De Koran is voor moslims eeuwig en onveranderlijk. Het gevolg is dat de interpretatie die hen wordt opgedwongen ook als eeuwig en onveranderlijk wordt aanzien. Daar zit de denkfout: de interpretatie vloeit niet rechtstreeks uit de tekst voort. Teksten spreken niet. Zo huldigt de islam het hijab-principe (‘gematigd in kledij’, *nvdr.*), maar wil dit zeggen dat vrouwen een

sluier moeten dragen? Shariati beschouwt de sluier als een praktijk die in het verleden, als symbool van respect en bescherming, gepast was, maar vandaag de status van de vrouw in diskrediet brengt. Alles kan gerechtvaardigd worden met een Korancitaat, maar is de rechtvaardiging daarom correct? Rechtvaardigt de Koran het belegeren van de Deense ambassade in Teheran omwille van enkele cartoons? Natuurlijk niet, de Koran zegt niets over het afbeelden van de profeet. In Iran zijn er zelfs hele dynastieën geweest waarin het afbeelden van personages uit de Koran geen obstakel vormde.”

EVASYNDROOM

Ondanks het progressieve karakter van Shariati's schrijven, is ook hij conservatief op andere punten. Je schrijft dat hij, net als vele moslimmannen, lijdt aan het 'Evasyndroom'.

“Het ‘Evasyndroom’ vloeit voort uit de christelijke erfzonde van Eva en houdt in dat de vrouw aan de basis ligt van het menselijke lijden. De vrouw wordt gezien als een zondig en gevaarlijk wezen. Die interpretatie leeft ook binnen de islam en is vervlochten met een soort mannelijk machismo. Veel islamfamilies worden gekenmerkt door hun patriarchale karakter: de man als beschermer van de vrouw. Shariati slaagt er in enkele dominante interpretaties van de islam te doorbreken, maar ook hij weet het stereotype vrouwbeeld niet bij te sturen. Hij blijft steken in de ouderwetse vooroordelen ten opzichte van vrouwen. Ik denk dat veel moslimmannen ook vandaag nog aan het Evasyndroom lijden.”

Hoe ziet Shariati's ideale vrouw er uit?

‘Niets verkoopt beter dan terrorisme en buitensporig geweld, iets in de juiste context plaatsen vergt inspanning.’

“Zijn ideale vrouwbeeld beantwoordt aan de Fatima-metafoer. Fatima is de dochter van de profeet Mohammed en vrouw van Ali, de eerste imam van de sjiieten. Ze is zuiver, kuis en haar belangrijkste verdienste is het pertinent steunen van haar man. Ook aan Shariati's vrouwbeeld kan je zijn moeizame slingerbeweging tussen twee werelden zien. Hij beweegt zich tussen een traditioneel en een modern begrip van de vrouw. Let wel, Shariati is een stuk genuanceerder dan ayatollah Khomeini die vrouwen degradeert tot zoontjesfabrieken. Shariati erkent dat vrouwen recht hebben op onderwijs en zelfontplooiing.”

Opmerkelijk is ook dat Shariati - ondanks de Westerse invloed die hij onderging - dweept met een superioriteitsgedachte rond de islam.

“Ja, hij vindt de islam de meest volledige ideologie omdat die volgens hem tweedimensionaal is: zowel materieel, als spiritueel. Natuurlijk maakt hij hier een fout. Ali Shariati blijft een exponent van de islam en hij valt niet in een progressief of conservatief vakje op te delen. Hij schrijft over het algemeen progressief, maar houdt er eveneens conservatieve standpunten op na. Bovendien is zijn discours multi-interpretabel, net zoals de Koranteksten

meerdere interpretaties hebben. (*lacht*) Je moet dus niet te fervent voor hem gaan supporteren.”

AGHAJARI'S ISLAMITISCH PROTESTANTISME

In welke zin is Shariati vandaag nog relevant?

“Hij is belangrijk omdat hij aantoonde dat een moslimidentiteit samen kan gaan met de strijd om een betere samenleving, mensenrechten en emancipatie. Dat is nu net het punt met Iran: er is geen breuk met de islam mogelijk, want je zit met die grote religieuze achterban. Het verklaart waarom de marxistische beweging in Iran niet zo succesvol is geweest in het verleden: een breuk met de religie blijft voor velen een stap te ver. Shariati koppelt traditie aan moderniteit, dat kan dé motor tot emancipatie zijn. In die zin bestaat er een parallel met de bevrijdingstheologie in Latijns-Amerika.”

Hoezo?

“De rol die Shariati aan de islam toebedeelt, kan je als een echo beschouwen van de radicale interpretatie van het christendom bij de Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheologen. Ze geven beiden een nieuwe vorm en inhoud aan religie. Naast de klassieke religieuze teksten en tradities hanteren ze inzichten uit het marxisme om hun samenleving te begrijpen. De nieuwe bevrijdingsbewegingen in Latijns-Amerika steunen op de schouders van het socialisme, maar tegelijkertijd verwijzen personen zoals Hugo Chávez regelmatig naar hun christelijke achtergrond. Het is in die zin dat we Shariati's ideeën ook in Iran zouden kunnen toepassen. Hij wil nieuwe betekenissen geven aan oude betekenissen binnen de Iraanse context. Ik geloof dat in dat

gegeven de emancipatorische rek van de islam ligt.”

Kan Shariati vandaag gebruikt worden om het democratiseringsproces in Iran op gang te trekken?

“Absoluut, **Hashem Aghajari**, een hedendaagse Iraanse intellectueel en net als Shariati een universiteitsdocent, maakt gebruik van Shariati om het regime te hekelen. Aghajari pleit voor een islamitisch protestantisme. Hij wil dat elke moslim de Koran zelfstandig interpreteert en beroept zich daarvoor op de werken van Shariati. Persoonlijk geloof ik ook dat dit een belangrijke stap zou kunnen betekenen richting democratisering, omdat zo het monopolie van de ayatollahs op de interpretatie van religieuze teksten doorbroken wordt. Maar natuurlijk moet er méér gebeuren, zo blijft de dominante rol van de man in de Iraanse samenleving een klip die ook Shariati niet wist te omzeilen.”•

December 2007

Ali Shariati (1933-1977)

Ali Shariati werd geboren in het Iraanse Mazinan. Tijdens zijn universitaire studies (vanaf 1956) in Mashhad ontmoette hij **Bibi Fatima** (alias Puran), een geëmancipeerde studente. Ze was er een unicum in haar klas, omdat ze geen hoofddoek droeg. Shariati voelde zich aangetrokken tot haar sterke karakter. In 1958 huwden ze. Via een door de sjah gesponsorde beurs kreeg Shariati de kans om in Parijs te gaan studeren. Zijn eerste indrukken waren een illustratie van de morele Westerse decadentie.

Later relativeerde hij dat standpunt en probeerde hij tot een soort synthese te komen. Shariati stelde dat de ideeën van Westerse denkers slechts via de islam konden toegepast worden in Iran. In 1964 verwierf hij zijn doctoraat aan de Sorbonne Universiteit. In 1966 keerde hij terug naar Iran om aan de universiteit van Mashhad te doceren. Zijn lessen waren erg populair vanwege zijn eigenzinnige doceerstijl en zijn controversiële ideeën. Shariati gaf aan de traditionele islamitische principes een nieuwe inhoud en bekritiseerde vanuit deze innovaties het religieuze

Ali Shariati

Foto Google Images

establishment en het regime van de sjah. Een confrontatie met de Iraanse veiligheidsdienst (SAVAK) kon niet uitblijven en de universiteit bedankte Shariati voor bewezen diensten. Eind 1973 arresteerde de SAVAK Shariati, hij zou in 1975 opnieuw vrijkomen. In 1977 overleed hij onverwacht aan een hartaanval. Zijn ideologische erfenis leefde verder via talrijke studenten. Toen in 1978 de Iraanse revolutie tegen het bewind van sjah losbarstte, werd Shariati opgevoerd als een van de ideologen van de revolutie. Ook vandaag zijn Shariati's ideeën nog wijd verspreid.